

Т. І. Бодун,
аспірант кафедри державної політики та управління
політичними процесами, НАДУ при Президентіві України

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА КОНФЛІКТУ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Досліджено явище конфлікту в державно-управлінських відносинах з точки зору його сутності та змісту, природи та джерел походження.

Explored the phenomenon of conflict is in state administrative relations from the point of view his essence and maintenance, nature and sources of origin.

Ключові слова: конфлікт, об'єкт та суб'єкт конфлікту, функції конфлікту.

Key words: conflict, object and subject of conflict, function of conflict.

ВСТУП

Добре відомо, що періоди соціальної трансформації суспільства є, безумовно, етапами загострення та поширення конфліктності. Розпад одних суспільно-політичних інститутів, створення нових, періоди тимчасового існування їх взаємовиключних форм не можуть не супроводжуватися виникненням конфліктних ситуацій. Викоринити конфлікти із суспільного життя неможливо і не потрібно. Від конфлікту можна "відгородитися", але краще навчитися ним управляти. В Україні конфлікти мають антисистемний характер, що, в першу чергу, пов'язано з перехідним становищем суспільства, його поляризацією, відсутністю правил політичної гри, особливостями політичної культури. Тому, визначаючи природу конфлікту, необхідно з'ясувати не тільки істотні характеристики суб'єктів, але і особливості конкретної ситуації, в якій протікає конфлікт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення конфлікту як суспільного феномена є однією з найбільш актуальних областей сучасного наукового знання і практичної діяльності, що об'єднує інтереси та зусилля представників різних наукових дисциплін. Вагоме місце серед них займають політична соціологія, політологія, державне управління. Те-

оретико-методологічні підходи до аналізу ознак, суті та характеристик конфлікту присвячено публікації Є. Бабосова, Ю. Барабаша, І. Воронова, А. Єзерова, Г. Козирева, А. Герасіної, М. Панова, М. Пірен та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Перехід українського суспільства від тоталітаризму до демократії, всеосяжна політична, економічна та духовна криза об'єктивно стимулюють політичні конфлікти, актуалізують їх вивчення та прогнозування, пошук шляхів регулювання та розв'язання конфліктних протиріч.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конфлікти як явища суспільного життя, що виявляють суперечливі сторони соціальних зв'язків між людьми, природно супроводжували людство від початку його існування та з давніх часів перебували у колі зору мислителів у різних країнах. Накопичувалася велика кількість розрізнених знань про конфлікт. З другої чверті XIX ст. переважно емпіричне сприйняття конфліктів змінилося науковим підходом до них. Саме з того часу з'являються цілісні концепції конфлікту, які знаходяться в основі сучасного розвитку конфліктології як науки. Зміна одних теорій іншими забезпечувала постійне концептуальне оновлення конфліктології [5, с. 9].

Кожна наукова дисципліна представлена багатоманітністю підходів, залежно від "кута зору" різними є і визначення конфліктів, і ставлення до них, і рекомендації щодо поведінки в конфлікті і т. п. Свій ракурс існує і при політологічному розгляді конфліктів. Різноманітність у визначеннях і використанні понять зумовлена рядом причин: складністю самого феномену конфлікту, як правило, неоднозначним розумінням того, чим викликано його виникнення і, насамкінець, — специфікою авторського підходу до його дослідження. Останнє є особливо важливим при визначенні конфлікту, багато в чому зумовлюючи розуміння його суті [3, с. 8].

Термін "конфлікт" походить від латинського слова "conflictus", що в прямому перекладі означає "зіткнення", а в доволіному — "протидія", "протиборство". У сучасній конфліктологічній літературі нараховується близько сімдесяти різних визначень конфлікту. Всі вони мають право на існування, оскільки кожне висвітлює якусь одну чи декілька рис цього багатогранного, різноманітного, багатовимірного та мінливого феномена.

Найчастіше конфлікт визначається через поняття протиріччя (суперечності) чи поняття боротьби (протиборства). Типовою серед таких визначень є трактування поняття конфлікту, запропонована А. Герасіною і М. Пановим, які визначають його як "прояв загострення об'єктивних і суб'єктивних суперечностей, який відображується у протиборстві їх носіїв, тобто сторін" [4, с. 32].

Така позиція потребує деяких уточнень. По-перше, суперечність як така не передбачає активних дій учасників, залишає поза увагою мотиви їхньої поведінки, їхні інтереси, потреби, цілі. По-друге, "визначення конфлікту через суперечність... є занадто абстрактним, ставить більше проблем, ніж допомагає вирішити, і тому є малопродуктивним для пояснення конкретних конфліктів..." [8, с. 159].

По-третє, розуміння конфлікту як протиборства суперечить сучасному тлумаченню цього явища як норми суспільного життя, бо не можуть бути нормою життя такі прояви боротьби, як агресія, насилля тощо, боротьба як така не передбачає свого завершення шляхом досягнення компромісу або консенсусу.

Варто зазначити, що конфліктом є також діяльність, в якій люди або групи людей виходять із власних інтересів, прагнуть відтіснити або навіть знищити один одного, завойовуючи політичну владу. Найбільш універсальна дефініція конфлікту запропонована одним із творців сучасної конфліктології Р. Дарендор-

фом. Він визначає конфлікт як "будь-які відношення між сторонами, які можна охарактеризувати через об'єктивні чи суб'єктивні протилежності" [13, с. 305].

Тип соціальних відносин також є конфліктом, тому більш точним для визначення конфлікту вбачається поняття взаємодії. Адже конфлікт є низкою послідовних дій, що здійснюються учасниками та являють собою їх взаємодію.

Враховуючи це твердження, В. Казаков пропонує визначення соціального конфлікту: "...це тип взаємодії соціальних суб'єктів, що різняться між собою, в процесі якого вони, по-перше, зустрічають труднощі для задоволення своїх потреб і реалізації інтересів через обмеженість загальних ресурсів, що спонукає акторів до активної дії, та, по-друге, досягають певного ступеня узгодженості і співробітництва (кооперації) щодо спільного опанування цих ресурсів, що призводить до зміни соціальної системи в тій чи іншій формі (революції, реформи, модернізації, трансформації тощо)" [8, с. 160].

Таке визначення включає всі найважливіші ознаки сучасного конфлікту як сукупності дій щодо подолання труднощів, які виникають у процесі взаємодії суб'єктів і викликані суперечностями між цими суб'єктами.

Отже, у цьому контексті можна виділити такі притаманні будь-якому конфліктіві ознаки сучасного соціального конфлікту: активна матеріально-практична взаємодія; соціальні суб'єкти, що різняться між собою і усвідомлюють наявність суперечності між собою; існування труднощів для задоволення потреб, реалізації інтересів і цілей.

У деяких визначеннях конфлікту поряд з намаганням зосередити увагу на тих чи інших особливостях конфліктної етнології неприпустимо розпоршується увага щодо природи, логіки і закономірностей загального формату конфліктів і конфліктності.

У теорії конфліктів виділяються два напрями: класичний, або традиційний, і модерністський. Якщо класичний, або традиційний, напрям в теорії конфліктів зосереджується на правовому, філософському та історичному визначенні суті та змісту конфлікту (Генрі Моргентау, Джон Кеннан, П'єр Френкастель та ін.), то модерністський заснований на емпіричному і математичному підходах структурно-функціонального аналізу конфліктів [12, с. 57].

Модерністський напрям теорії конфліктів розглядає не сам конфлікт і його зміст, а ознаки, що характеризують динамічний стан тієї системи, в якій триває конфлікт. Особливість модерністського на-

прямую теорії конфліктів полягає в переконаності, що конфлікт пізнається, реалізується та розв'язується. Соціальною основою такого підходу слугує перебільшення оптимістичних уявлень про сучасну модель західної демократії як суспільства благоденства, де високорозвиненими є всі сфери життя. Ральф Дарендорф порушує проблему застосування теорії конфліктів до явищ і подій суспільного життя, до зіткнення інтересів різноманітних верств і груп у суспільстві. Доповнюючи його, Сеймур Ліпсет зосереджує увагу на аналізі управлінських дій державних владних структур і правлячих еліт при вирішенні соціальних конфліктів. Моріс Дюверже зробив висновок, що в будь-якому суспільстві існують конфлікти та інтеграція і що на будь-якому витку еволюції суспільства відтворюються політичні та соціальні конфлікти.

Таким чином, в історії конфлікту наукові напрями поділяють на дві великі групи, залежно від того, яке місце в теоретичних побудовах займає проблема соціального конфлікту: система, сформульована американським соціологом Т. Парсонсом, і система, сформульована німецьким політологом Р. Дарендорфом. У системі визначення соціального конфлікту, сформульованій Т. Парсонсом, виділяється, по-перше, те, що кожне суспільство — відносно стійка й стабільна культура; по-друге, кожний елемент суспільства має певну функцію, тобто щось вкладає для підтримки стійкої системи; по-третє, кожне суспільство — добре інтегрована структура; по-четверте, функціонування соціальної структури спирається на ціннісний консенсус членів суспільства, який забезпечує стабільність та інтеграцію.

Позиція, яку займає Р. Дарендорф у визначенні компонентів соціального конфлікту, передбачає, що, по-перше, кожне суспільство змінюється в кожній своїй точці, соціальні зміни — постійні та наявні скрізь; по-друге, кожне суспільство в кожній своїй точці пронизане розбіжностями та конфліктами, конфлікт — постійний елемент суспільного розвитку; по-третє, кожний елемент суспільства робить свій внесок у дезінтеграцію та зміни; по-четверте, кожне суспільство засноване на тому, що одні члени суспільства змушують підпорядковуватись іншим. Дарендорф не вважає, що якась з позицій правильніша за інші, а пропонувані моделі, "валідні", корисні й необхідні для аналізу, різняться тільки тим, що система Т. Парсонса наголошує на співробітництві, а друга — на конфлікті та зміні.

Аналіз суспільного життя дає можливість визначити, що джерелом конфлікту є соціальна нерівність,

яка існує в суспільстві, та система поділу цінностей: влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта [3, с. 15].

На думку російського вченого Г.І. Козирева, у визначенні поняття політичний конфлікт немає такої різноманітності у поглядах, як у визначенні соціального конфлікту. Це пояснюється тим, що соціальний конфлікт в широкому значенні цього слова присутній у всіх сферах життєдіяльності людей, тоді як політичний конфлікт — виникає і розвивається в політичній сфері [11, с. 146]. Однак і у визначенні політичного конфлікту існують різні дефініції.

Відповідно до позиції А.Г. Здравомислова, "політичний конфлікт — постійно діюча форма боротьби за владу в даному конкретному суспільстві" [6, с. 58].

Визначає політичний конфлікт як "боротьбу одних суб'єктів з іншими за вплив у системі політичних відносин... за все те, що являє собою владу і політичне панування" Д.П. Зеркін [7, с. 443].

На думку Є.М. Бабосова, "політичний конфлікт являє собою прояв і результат конкурентної взаємодії двох чи більше сторін (індивідів, їх груп, спільнот, держав), що ведуть спір один з одним за розподіл і утримання владних ресурсів, повноважень та переваг" [2, с. 163].

В.А. Калашніков і С.Б. Луг вважають, що "політичний конфлікт — це протистояння і протиборство політичних суб'єктів, зумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей та поглядів" [9, с. 282].

Найбільш істотна відмінність політичного конфлікту від інших соціальних конфліктів полягає в тому, що діючі в ньому суб'єкти (особи, групи, еліти, держави) протистоять чи протидіють один одному з головного базового приводу — влади, її поділу чи оволодіння нею.

Одним із обов'язкових елементів конфлікту є об'єкт, через який створюється конфліктна ситуація. Об'єкт — це конкретна причина, мотивація, рушійні сили конфлікту. Вони поділяються на три основних види:

1) об'єкти, які не можуть бути розділені на частини і володіти ними спільно неможливо. Наприклад, посада президента країни;

2) об'єкти, котрі можуть бути розділеними в різних пропорціях поміж учасниками конфлікту. Наприклад, депутатські місця в парламенті;

3) об'єкти, якими учасники конфлікту можуть володіти спільно (єдине електоральне поле, здійснення недержавних соціальних програм і т.д.). Це ситуація "уявного конфлікту" [11, с. 44].

Суб'єктами конфлікту завжди є

люди та їхні спільноти — сім'я, трудовий колектив, група за інтересами, за місцем проживання, державний орган, нація тощо. Для суб'єкта тут є важливим переслідування ним інтересів, потреб або цілей, протилежних інтересам, потребам і цілям іншого суб'єкта. Крім того, беручи до уваги те, що суб'єктами конфлікту завжди є люди, слід пам'ятати про вплив психологічних чинників на поведінку суб'єктів. Основним із них є емоції, якими супроводжується конфлікт. "Якщо суб'єкти конфлікту протидіють, але не переживають при цьому негативних емоцій (наприклад, у процесі дискусії, спортивного змагання), або, навпаки, переживають негативні емоції, але зовнішньо не проявляють їх, не протидіють один одному, то такі ситуації є передконфліктними" [1, с. 81].

Суб'єктивна детермінація конфлікту існує паралельно з його детермінацією об'єктивними умовами: суб'єкти конфлікту прагнуть досягнення несумісних цілей, блокуючи у такий спосіб досягнення цілей один одним. Це означає, що досягнення однією стороною конфлікту своєї цілі призведе до поразки іншої сторони.

Проаналізувавши наведені визначення політичного конфлікту, можна визначити основні поняття, що характеризують його сутність. Отже, політичний конфлікт передбачає:

1) протиборство двох чи більше суб'єктів (сторін) політики (політичних відносин);

2) причиною протиборств є влада і владні відносини, тобто відносини з приводу завоювання, утримання державної влади чи використання її для досягнення своїх цілей;

3) суб'єктивною основою для початку протиборства є усвідомлення суб'єктами (суб'єктом) несумісності існуючих протиріч і неможливості їх урегулювання іншими способами;

4) протиборство передбачає дії, що направлені один проти одного, тобто реальну боротьбу;

5) політичний конфлікт — один із способів урегулювання (вирішення) політичних (соціально-політичних) протиріч [11, с. 148].

Об'єктом політичного конфлікту є державна влада, предметом — боротьба за володіння нею.

Тому предметом політичного конфлікту є розподіл влади й панування в суспільстві між політичними елітами. Можливий конфлікт між різними сегментами влади. По-перше, між законодавчою, виконавчою й судовою владою. По-друге, між владою різного рівня, наприклад, центральною, регіональною й комунальною. Тип суспільної системи впливає на протікання конфлікту в сфері політики, перетворюючи цю бороть-

бу або в знищення політичного супротивника, або формуючи процес демократичної зміни й циркуляції носіїв політичної влади. Із цієї причини найменші витрати для суспільства має проведена за встановленими законами конкуренція політичних еліт за володіння інструментами влади.

Конфлікти в сфері політики досить різноманітні, тому що саме тут найбільше відкрито різні суспільні групи, а політичні еліти, що їх представляють, ведуть боротьбу за завоювання й використання політичних інститутів, інструментів політичного керівництва, каналів державного управління різними сферами суспільного життя. Це і є взаємодія груп інтересів з приводу політичного впливу на характер основних засад суспільства. На відміну від конфлікту в сфері політики, політичний конфлікт — це боротьба еліт за владу. Раціоналізація політичного процесу хоча й призводить до бюрократизації системи управління й влади, але лише видозмінює характер боротьби за політичне панування. На рівні політичних структур конфлікт зосереджений навколо властиво політичних інститутів, спрямованості їх діяльності й базується або на опозиції еліт, що прагнуть до державної влади, або на відстоюванні політичних інтересів більших соціальних груп.

У розумінні особливостей політичного конфлікту у дослідників існують різні погляди, І.Г. Козирев характеризує їх так:

1. Публічність і відкритий характер прояву протиборства сторін. Адже реальна політика — це сфера вирішення протиріч між великими соціальними групами.

2. Загальна значимість. Політичний конфлікт безпосередньо чи опосередковано порушує інтереси великих соціальних груп, класів, суспільства в цілому.

3. Зумовленість владою. Основним інтегральним об'єктом в політичному конфлікті є політична влада. Предметом політичного конфлікту можуть бути владні повноваження, способи і результати реалізації влади.

4. Ідеологічний характер мотивації конфлікту. Політична ідеологія виконує функції організації, ідентифікації та мобілізації суб'єктів і учасників політичного конфлікту.

5. Інституційна організованість суб'єктів конфлікту. Для того, щоб реально претендувати на владу і владні повноваження в суспільстві чи на міжнародній арені, суб'єкт політичного конфлікту повинен бути організовано оформленим.

6. "Символічна" ідентифікація. Істотну роль в ідентифікації, організації і мобілізації мас в політичному конфлікті відіграють ідеологічні

символи, тому їх теж можна додати до його особливостей.

7. Конфлікт взаємних намірів сторін в політичному конфлікті. Якщо на звичайному ринку конкурують і конфліктують реальні товари та послуги, то на політичному продукція, що пропонується (ідеї, лозунги, програми, заяви), як правило, мають символічний характер. В політичному конфлікті на перший план виступає не якість товару, а ефективність його рекламування.

8. Наявність легітимних лідерів. Політичне протистояння, як правило, трансформується в протистояння політичних лідерів, а лідери стають символами політичного руху і гарантами виконання даних обіцянок.

9. Правові колізії політичного конфлікту. Інституалізація політичного конфлікту є однією з умов його урегулювання і вирішення. І в цьому він подібний до юридичного конфлікту. Однак, якщо для урегулювання юридичного конфлікту передбачається залучення вузького кола юристів-професіоналів, то сторони політичного конфлікту намагаються залучитися підтримкою максимально можливої кількості сторінних.

10. Одностороння законність "насилля". Особливістю політичного конфлікту є те, що застосування насильства вважається законним лише з боку правлячого режиму. В інших випадках воно сприймається як девіація і переслідується законом. Якщо ж опозиція отримує перемогу, то її дії стають законними, а законні дії правлячої еліти, що отримала поразку, визнаються незаконними.

11. Національні й соціокультурні особливості політичного конфлікту. Історія і щоденна практика вказують, що в розробці теорії політичного конфлікту і в практичному використанні необхідно враховувати "місцеві" і "часові особливості".

12. Можливість трагічних наслідків. Широкомасштабний політичний конфлікт здатний до основи зруйнувати політичну і соціальну структуру суспільства [11, с. 148—152].

У політичній літературі існують різні точки зору на проблему джерел, природи і причин виникнення політичних конфліктів. Представники першої точки зору (К. Маркс, Р. Дарендорф, М. Дюверже та ін.) вважали, що джерелом політичних конфліктів є існуюча в суспільстві система економічних, політичних, соціальних і духовних відношень, у якій суб'єкти політики займають різне об'єктивне становище. Інтегративним показником цього становища є політичний статус суб'єкта, що характеризується його доступом до державної влади, політичними, матеріальними і духовними цінностями, його політичним авторитетом, пре-

стижем, іміджем і т. ін.

Характеризуючи політичний конфлікт, варто зазначити, що він складається з таких компонентів.

- 1) учасники, сторони;
- 2) характер конфлікту;
- 3) просторово-часові параметри;
- 4) етапи та інтенсивність;
- 5) наслідки та результати.

Кожній політичній системі властива своя ієрархічна структура політичних статусів: одні панують — інші підкоряються, одні приймають політичні рішення — інші ні, одні користуються довірою з боку підлеглих — інші її не мають. Ступінь нерівності цих політичних статусів визначає масштаби і глибину політичних конфліктів у будь-якому суспільстві. Таким чином, політичні конфлікти відбивають об'єктивні протиріччя, які існують у суспільстві, що виявляється в розбіжності статусів суб'єктів політики, їхніх рольових призначень і функцій, інтересів і потреб у владі, можливостей у виборі засобів, форм і методів ведення політичної боротьби.

Друга точка зору на природу політичних конфліктів представлена теорією людських потреб, що виникла на Заході в останні роки (Дж. Бертон, К. Ледерер, Дж. Девіс, Р. Інґхарт, Д. Істон, О. Надлер та ін.). Ця концепція стверджує, що конфлікти виникають внаслідок обмеження або неповного задоволення потреб, які визначають сутність людської особистості. Прихильники цієї позиції відносять до основних джерел конфліктів різні соціальні цінності: Істон — влада, матеріальні блага і соціальний престиж; Інґхарт — безпека, суспільне визнання, моральне самовдосконалення; Надлер — трансценденцію (внутрішнє саморозкриття), економічне зростання, успіх тощо.

У будь-якому суспільстві влада, матеріальні і духовні блага — це завжди відсутні цінності, до володіння котрими цілком природно прагнуть індивіди, різні політичні та соціальні сили. Їхня сутічка з приводу цих відсутніх цінностей закономірно породжує конфлікти. Отже, основним джерелом політичних конфліктів є нестача деяких цінностей у суспільстві і внаслідок цього неадекватне задоволення універсальних людських потреб.

Третя точка зору на джерело, природу й причини виникнення політичних конфліктів — соціально-психологічна, засновником якої вважається З. Фрейд. Він створив теорію психологічних фрустрацій (від лат. *frustratio* — обман, розчарування), що зробила значний вплив на становлення сучасної теорії конфліктології. Фрейд показав, що у формуванні особистості визначальну роль відіграє період її ранньої соціалізації; це робить помітний вплив на

всі наступні відносини її в суспільстві, в тому числі і на її ставлення до влади.

Справа в тому, що сформований у процесі соціалізації високий стандарт життєвих цінностей індивіда часом буває недосяжним у реальному житті. Індивід іноді виявляється не в змозі самостійно забезпечити його повною мірою. Тоді він впадає в стан фрустрації, що характеризується неузгодженістю його бажань, потреб із реальними можливостями їх задоволення. Конфлікти — соціальні і політичні — в такому випадку стають неминучими. Для того, щоб дорослій людині безболісно інтегруватися в суспільство, ввійти в самостійне життя, необхідно навчитися рахуватися з реальністю, порівнювати свої потреби з власними можливостями їх задоволення.

Пізніше Фрейд доповнив фрустраційну теорію положенням про те, що основною причиною будь-яких конфліктів є інстинктивне бажання одного індивіда панувати над іншим. Відносини панування і підпорядкування, насильство одних людей над іншими — це головне суспільне протиріччя, що породжує конфлікти. Вони супроводяться агресивністю, примусом і фізичним насильством. Таким чином, джерело конфліктів знаходиться у фрустраційному соціально-психологічному стані індивідів, що з різним ступенем гостроти та інтенсивності виявляється в усіх сферах громадського життя.

Причини виникнення конкретних політичних конфліктів можуть бути різні — економічні, політичні, ідеологічні, соціально-психологічні, релігійні та ін. Як правило, в основі будь-якого великого політичного конфлікту лежить багато причин як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку. В одних випадках на перший план виходять соціально-економічні причини, в інших — ідеологічні розходження політичних сил, що протистоять одна одній щодо базових і політичних цінностей, ідеалів суспільства, оцінок історичних і актуальних політичних подій. Однією з причин появи політичних конфліктів можуть бути процеси активної самоідентифікації громадян, усвідомлення ними своєї приналежності до певних етнічних, релігійних та інших спільнот.

Останні причини найбільш чітко виявляються в тих країнах, де здійснюється перехід від тоталітарних до демократичних режимів, закладаються основи, по суті, нового політичного устрою суспільства. У цих умовах неминуче зіштовхуються протилежні думки про шляхи реформування економіки, державності, політичної системи, про ідеал політичного устрою суспільства. Зміст і

способи вирішення політичних конфліктів у даному випадку, багато в чому залежать від того, яких ідейно-політичних позицій дотримується правляча політична еліта. А також від функцій політичних конфліктів [10, с. 167].

Функції конфлікту можуть бути позитивними й негативними.

До позитивних можна віднести:

- функцію розрядки напруженості. Конфлікт відіграє роль "відвідного каналу" напруженості, за допомогою якого суспільне життя позбувається пристрастей, що накопичилися;

- комунікативно-інформаційну та єднальну функцію. Під час зіткнення сторони отримують більше інформації одна про одну, дістають можливість зближення на якій-небудь спільній платформі;

- стимулюючу функцію, вона виступає рушійною силою соціальних змін;

- функцію переоцінки, зміни цінностей і норм суспільства.

До негативних функцій конфлікту належать такі:

- загроза розколу суспільства;

- несприятливі зміни у владних стосунках;

- розкол у мало усталених соціальних групах;

- несприятливі демографічні процеси тощо [15].

Труднощі аналізу й тим більше попередження й урегулювання політичних конфліктів у державно-управлінських відносинах пов'язані із їхнім характером. Ці конфлікти виникають із відмінностей інтересів, суперництва й боротьби соціально-професійних, етноконфесійних й інших груп, верств, спільнот і навіть індивідів у процесі придбання, перерозподілу й реалізації політики державної влади, оволодіння провідними позиціями (депутата, президента, міністра, судді, лідера політичної партії і т.д.) в інститутах і структурах цієї влади.

Джерела політичних конфліктів кореняться в самій природі політики, у політичній системі суспільства і її ядра — держави. Необхідність політики і її інститутів впливає з потреб організації керування будь-яким людським співтовариством — починаючи з роду, племені й закінчуючи, власне, національною державою, міждержавними об'єднаннями й всесвітніми організаціями держав (ООН і її спеціалізовані організації), які неминуче породжують розподіл членів цих співтовариств на правлячих і керованих, таких, що володіють політико-державною владою, й безвладних або, що володіють нею в незначній мірі.

Політико-державне управління створює формальні, тобто закріплені на певному етапі розвитку людської цивілізації в нормах права,

і неформальні ієрархічно організовані позиції влади. У традиційних суспільствах "для простих смертних" участь у суспільному житті зводилася до участі в масових заходах і багатолюдних збіговиськах, релігійних святах, до виконання трудових повинностей, своєчасної сплати податків або несення військової служби. Для величезної частини членів суспільства вся політична діяльність полягала в дотриманні лояльності до громади (кварталу, поселення), рідні. За винятком короткого періоду демократії в ряді міст-держав у Прадавній Греції переважна більшість населення аж до початку ХХ у була відсторонена від прямої участі в політиці. Саме ця більшість "входила" в політику, ставала суб'єктам політичних конфліктів у формі повстань, бунтів, революцій, страйків і мітингів, демонстрацій лише в ситуаціях соціально-економічних і політичних криз.

Ситуація змінилася з виникненням представницьких установ державної влади й поступовим наділенням виборчим правом усього дорослого населення. Структура й процеси конфліктів у державно-управлінських відносинах помітно ускладнюються й у міру того, яку незалежну політичну роль починають відігравати не тільки представницькі установи (насамперед, парламенти), але й суди, тобто в міру того, як затверджується система поділу влади. Цьому ж сприяють поява й інституціалізація профспілок, політичних партій й інших суспільно-політичних організацій і рухів. Ці ж організації й рухи є основними інструментами мобілізації своїх членів і прихильників до боротьби за усунення нерівності, дискримінації й інших несправедливостей, переходу латентних політичних конфліктів у відкриті.

У сучасних умовах суб'єктами внутрішніх політичних конфліктів є, таким чином, як окремі індивіди, групи, нації, різні соціальні спільності, так і їх організації. На міжнародній арені в умовах глобалізації всіх сторін життя людства суб'єктами міжнародних політичних конфліктів виступають уже не тільки держави, союзи держав і їх організації, але й самі народи, міжнародні неурядові організації й рухи, наприклад, міжнародні профспілкові й партійні організації, міжнародні екологічні рухи, рухи за запобігання війни й роззброювання.

Особливість конкретного політичного конфлікту визначається не просто його рівнем, а особливістю його суб'єктів. Так, на рівні міжособистісних політичних конфліктів істотну роль відіграють інтереси й мотиви індивідів, їх соціально-психологічні властивості. У числі останніх особливо важливі такі риси

особистості, як воля, організаційські й інші здібності, які є важливими якостями політичного лідера. Члени еліти, лідери, завдяки своїм особистісним якостям, можливостям мобілізувати своїх прихильників й іншим ресурсам, відіграють непропорційно їх чисельності більшу, навіть інколи вирішальну роль у політичних конфліктах. У міру укрупнення суб'єктів політичних конфліктів і відповідно підвищення рівня конфліктів у дію вступають інтереси й фактори середнього й соціального рівня. Предметом політичних конфліктів стають права й волі не просто окремої людини або малої групи, але вже соціальних груп і верств, окремої соціальної спільноти й усього суспільства.

На особливості виникнення й розвитку політичних конфліктів впливають як названі обставини, так і тип політичної системи й режиму, особливості політичної культури. "Конфлікт найбільше властивий політиці нових і менш стабільних систем, — пише П. Шаран, узагальнюючи дослідження західних політологів, — тут він містить у собі суперництво не тільки з приватних політичних питань, але й з основних цілей політики, природи й масштабу влади, тому що головна характеристика подібних суспільств — відсутність консенсусу в таких поняттях, як природа влади, її суб'єкти, розмах урядової діяльності й способи правління" [16, с. 24].

Відносна безконфліктність традиційних застійних систем пов'язана з їхньою орієнтацією на самозбереження й незмінність.

Політичні конфлікти пов'язані із нормованими інтересами учасників взаємодії, маніфестованими, наприклад, у програмних документах політичних партій і рухів. Це дає змогу структурно аналізувати у потрібному аспекті такі явища, як суперництво, конкуренція, розбіжність, протистояння, агресія, війна.

ВИСНОВКИ

Знання про природу та зміст конфлікту дозволить прогнозувати і змодельовувати соціальну реальність, відслідковувати позитивні — негативні тенденції в розвитку соціальних і політичних процесів, а за необхідністю й вносити потрібні корективи, аби драма протистояння в Україні перетворилась на переваги згоди.

Література:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: учеб. для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 551с.
2. Бабосов Е. М. Конфликтология / Е.М.Бабосов // Национальная академия наук Беларуси; Институт социологии {Минск}; Белорусский республиканский фонд фундамен-

тальных исследований. — Минск: Право и экономика, 1997. — 360 с.

3. Воронов И. О. Политическая конфликтология: диалектика социальной суперечностей и социальной злагоды // И.О. Воронов. — К.: Генеза, 2005. — 320 с.

4. Герасина Л.М., Панов М.И. Осипова Н. П. Конфликтология: підручник для студ. вищих навч. закладів юрид. спец. / Л.М.Герасина, М.І. Панов, Н.П. Осипова та ін.; За заг. ред професорів Л.М.Герасіної та М.І.Панова. — Х.: Право, 2002. — 256 с.

5. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: [монографія] / А. Єзеров // Одеська національна юридична академія. — О.: Юридична література, 2008. — 240 с.

6. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса: учеб. пособие для студ. вузов / [А. Г.Здравомыслов]. — 2. изд., доп. — М.: Аспект-Пресс, 1995. — 320 с.

7. Зеркин Д. П. Основы политологии: курс лекций / Д. П. Зеркин — Ростов-н/Д.: Феникс, 1996. — 541 с.

8. Казаков В. Социальный конфликт: проблема определения / В. Казаков // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2004. — № 3. — С. 159.

9. Калашников В. А., Лугвин С. Б. Политология: учеб. пособие для студ. высших и средних учеб. заведений / [В. А., Калашников, С. Б. Лугвин] // Московский ин-т национальных и региональных отношений (МИНРО). — М.: Финтрекс, 2004. — 480 с.

10. Кирилюк Ф. М. Политология: Навчально-методичний комплекс / [За ред. Ф. М. Кирилюка]. — К., 2005: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2163.html>

11. Козырев Г.И. Политическая конфликтология: учебное пособи. / [Г.И. Козырев]. — М.:ИД "ФОРУМ": ИНТРА-М, 2008. — 432 с. — (Высшее образование).

12. Кремень В.Г., Горлач М.И. Политология: підручник / [За заг.ред. проф.Кременя В.Г., Горлача М.І.]. — Харків: Друкарський центр "Єдиноріг", 2001. — С. 593.

13. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / Відп. Ред. Ю.І. Римаренко, Я.І. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. — Т.1. — Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. — С. 305.

14. Росенко М. Політичні конфлікти в Україні / М. Росенко: http://www.viche.info/journal/NAUKOVA_VIBLIOTEKA/page2/

15. Шаран П. Сравнительная политология / П. Шаран. — М., 1992 — Ч. 2. — 378 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2010 р.